

Vlasta Rišner
(Pedagoški fakultet, Osijek)

O NEPROMJENJIVIM RIJEČIMA U GRAMATIKAMA

U radu se opisuju različiti kriteriji odredbi, razvrstavanja i opisa nepromjenjivih vrsta riječi u hrvatskim i stranim gramatikama. Pri tom se osobita pozornost daje riječima koje se u nekim gramatikama (slavenskih jezika) izdvajaju kao posebna vrsta riječi. Takve se riječi (nazivane različito; *predikativi*, *Zustandswort*...) rabe u bezličnim rečenicama, kao leksički dijelovi predikata, a u posebnu se vrstu izdvajaju prema funkcionalnom kriteriju. U skupinu predikativa (kakvi su primjerice *zima mi je* i *hladno mi je*) riječi prelaze iz osnovnih, različitih vrsta.

U godini podsjećanja na prvu hrvatsku gramatiku, u prikazu će se opisa nepromjenjivih riječi krenuti upravo od redaka zapisanih u njezina autora, Bartola Kašića. Ukorijenjen u tradiciju latinskih gramatičara, najsnažnije u slovnice Alda, Alvaresa i Donata, a bez gramatičkoga uzora na hrvatskom jeziku¹, Kašić među nepromjenjive riječi stavlja priloge, prijedloge, veznike i uzvike. Mnogi će kasniji hrvatski slovničari slijediti Kašića. Zanimljivo je da se već u Kašića prilozi pokazuju vrstom riječi drukčijom od ostalih nepromjenjivih vrsta. Opisuju se brojna priložna značenja, opširnije vremenska i mjesna (Kašić 1604: 174-176), a zatim se navodi još dvadeset dva priložna značenja (Kašić 1604: 176-178). U suvremenih se

¹ O Kašićevim uzorima, opširno i oprimjereno, u radu Radoslava Katičića, *Gramatika Bartola Kašića* (Rad JAZU, knj. 388, Zagreb, 1981.)

gramatičara neke od priložnih skupina navedenih u Kašića svrstavaju među druge vrste riječi; među uzvike (Kašićevi prilozi “želje”² i “dozivanja”) i čestice (među priložima “potvrdnoga odgovaranja”, u Kašića se nalazi i *yest*, a među priložima “nijekanja” i “zabrane” *ne*). Kašićev je opis brojnih priložnih značenja sukladan latinskomu opisu priloga, kakva je i definicija te vrste riječi: “Prilog je nesklonjiva vrsta riječi, koja se dodaje glagolu te tumači i nadopunja njegovo značenje. Kada naime tko kaže *hoddim, ucím, tecém* ne zna se da li se to čini dobro ili naopako. Pripada pak prilogu vrsta, značenje i figura.”³ (Kašić 1604: 173- 174, Katičić 1981: 79) Vezanost priloga uz glagole, a razlikovanje od ostalih triju nepromjenjivih vrsta riječi, Kašić je naglasio i opisom priloga u drugom dijelu svoje gramatike, uz participe, dok se prijedlozi, uzvici i veznici navode u posljednjem, trećem dijelu, i to kao “male” vrste riječi: “Ove tri posljednje male vrste riječi, iako se čini da su manje važne jer su sasvim malene i gotovo da nemaju značenja, ipak zato ne pridonose manje miloti i čvrstoći savršena govora nego ikoje od onih vrsta koje su se opisivale do sada. Izložiti ću ih dakle u ovom posljednjem i sasvim kratkom dijelu svoje knjige, koliko god budem mogao ugodnije i kraće.” (Kašić 1604: 178-179, Katičić 1985: 81)

Kašićevu kratkoću u opisu “malih” vrsta riječi slijedi i većina hrvatskih slovničara; nepromjenjive se riječi opisuju rubno, najčešće u pet vrsta: prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i čestice. Posljednja se vrsta riječi, čestice, u nekih (posebice ranijih) hrvatskih slovničara ne navodi. U nekim se pak gramatikama prilozi smještaju u (djelomice) promjenjive riječi, što se objašnjava njihovim stupnjevanjem. Tako je u *Hrvatskoj gramatici* Zavoda za jezik (1995: 99), gdje su riječi razvrstane u dvije osnovne skupine; prva je skupina autosemantičnih, punoznačnih, leksičkih - riječi koje imaju samostalno pojmovno značenje, dok drugu skupinu čine riječi koje nemaju samostalnoga pojmovnoga značenja; sinsemantične, pomoćne, gramatičke riječi. Prema toj se podjeli, utemeljenoj na značenjskom kriteriju, prilozi svrstavaju uz imenice, zamjenice, pridjeve i glagole – kazuje se o njihovoj punoznačnosti, a opisuju se kao (dijelom) promjenjive riječi i prema morfološkom kriteriju. Autori *Hrvatske gramatike* smatraju da mogućnost stupnjevanja ukazuje na promjenjivost priloga. U *Povijesnom pregledu, glasovima i oblicima hrvatskoga književnog jezika* (1991: 473-475) prilozi se prema dvama navedenim kriterijima

² Hrvatski se nazivi priloga preuzimaju od R. Katičića (1981: 80)

³ Ovaj se navod iz Kašićeve gramatike preuzima iz navedene Katičićeve rasprave. Tako će biti i sa svim ostalim navodima iz te gramatike koji će se u daljem tekstu donositi na hrvatskom jeziku.

različito opisuju; prema značenju, “sadržaju koji odražavaju” (1991: 473), oni su “leksičke (autosemantičke) riječi”, a takve se riječi objašnjavaju kao promjenjive. U daljem se tekstu daju drugi kriteriji raspodjele riječi na vrste, te se donosi i podjela na promjenjive i nepromjenjive riječi. Upravo je takva podjela, utemeljena na morfološkom kriteriju, tijekom godina bila najčešćom u hrvatskim gramatikama. Autori *Povijesnoga pregleda* priloge smatraju nepromjenjivima, i to tvorbenim riječima koje se tvore preobrazbom; oni nastaju od pridjeva bez posebnoga dodavanja tvorbenih elemenata. Prema tomu, smatra se da prilozi nemaju komparativa i superlativa, te su stoga potpuno nepromjenjive riječi. Tako se u daljem tekstu Akademijine gramatike i opisuju, kao vrsta riječi izjednačena s ostalim nepromjenjivim riječima.

Prema prvom se pak navedenom kriteriju, leksičkom, u *Povijesnom pregledu* u posebnu skupinu izdvajaju usklici, i to kao riječi koje nisu pravi znakovi i u odnosu na značenje imaju negativan predznak. Ta se vrsta riječi od ostalih nepromjenjivih vrsta izdvaja i sintaktički, na što se upućuje u većine slovnika. Već se u Veberovoj definiciji kazuje da su to “čestice, koje naznačuju kakovo ćućenje, ter ne stoje s ostalim govorom u bližem savezu.” (1876: 81)

I. Pranjković temeljnim kriterijem za razvrstavanje riječi smatra stupanj i prirodu sintaktičke samostalnosti, a uzvici su prema takvoj podjeli najsamostalnija vrsta, riječi koje prethode svim promjenjivim vrstama riječi (1993: 9-16). Ostale se nepromjenjive vrste riječi navode iza promjenjivih, i to tako da najveću samostalnost imaju prilozi (što je jednako kao u ostalim podjelama), koje Pranjković naziva “riječima sviju vrsta” (1993: 27-32). Ističući da su oni “najraznorodnija vrsta riječi” (1993: 28), autor potvrđuje ono što se često kazuje i u gramatikama: navodi se zamjeničko, upućivačko značenje dijela priloga (1991: 723), koji se nazivaju zamjeničkim priložima (češće) ili priložnim zamjenicama (u *Povijesnom pregledu*), kao i mogućnost priloga da iskazuju “posebna značenja” (1991: 722), bliska česticama. Takvi se prilozi od čestica razgraničuju sintaktički, prema tomu odnose li se na jednu riječ ili na čitavu rečenicu.

Riječi oblikom izjednačene s priložima, ali drukčijega odnosa prema ostalim dijelovima rečenice, i drukčije samostalnosti, u različitim se gramatičara i jezikoslovaca nejednako opisuju, pa i imenuju. Zajedničko je svim suvremenim gramatičkim opisima ukazivanje na modalnost; u *Gramatici hrvatskoga jezika* Težaka i Babića (1992: 136, 140) te su riječi nazvane “nepravilnim priložima” i svrstane u čestice, a dana su i njihova značenja. Česticama se smatraju i u

Povijesnom pregledu, gdje se navode primjeri, ali se ne razvrstavaju značenja.

U gramatici Brabeca, Hrastea i Živkovića nema ni čestica ni modalnih riječi kao vrste. Čak se ne kazuje ni koje je značenje riječi “bar, baš, čak, evo, eto, eno, gotovo, jedva, još, možda, samo, također, tobože, već” koje autori svrstavaju među priloge, iako sami napominju da te riječi nemaju priložna značenja; ne znače mjesto, vrijeme, način ili uzrok. (1966: 153)

O česticama se kazuje u još jednoj suvremenoj, *Hrvatskoj gramatici* Zavoda za jezik. One se dijele po značenju te se i u toj gramatici ukazuje na njihovu neovisnost o ostalim rečeničnim dijelovima; upravo ih ta samostalnost razlikuje od načinskih priloga. Autori *Hrvatske gramatike* česticama smatraju i poštapalice te skupove riječi i cijele rečenice, oprimjerujući rečeno konektorima, skupovima riječi i rečenicama u pragmatičkoj ulozi.

O velikoj raznolikosti riječi koje se ubrajaju u čestice svjedoče i strane gramatike; tako se u Toporišičevoj *Slovenskoj slovnici* uz uobičajene potvrdne, niječne i upitne čestice navode i riječi iz razgovornoga jezika u stalnim izrazima (kao npr. *Figu zna, Vraga sam vidio u toj magli*, 1991: 385) te modalne riječi razvrstane prema stupnju vjerojatnosti / uvjerenosti govornika u (ne)istinitost iskaza. Uz priloge, ulogu čestica u Toporišiča vrše i veznici, a Toporišičevo je shvaćanje čestica⁴ blisko postavkama P. Tekavčića: čestice nisu “obična” vrsta riječi, nego se upotrebljavaju umjesto druge, potisnute rečenice, te su sredstvom zgušnjavanja izraza. Tu je raznorodnu vrstu riječi, nazivajući je “česticama” samo zbog jednostavnijega i kraćega opisa, te redovito stavljajući naziv “čestice” u navodnike, od hrvatskih jezikoslovaca najviše proučavao upravo Tekavčić. Svoje proučavanje temelji na pragmatičnoj postavci da je u priopćavanju značajna nadrečenična razina, jer se uobičajeno prenošenje obavijesti vrši u cjelinama – iskazima. Tekavčić ističe i nedostatnost onoga što je o “česticama” navedeno u hrvatskim gramatikama, kazujući da “sve ‘čestice’ nipošto ne izriču govornikov subjektivni stav” (1989: 135). Osim toga, govornikov se stav može iskazati i drugim jezičnim sredstvima. Prema tomu, iznošenje subjektivnoga govornikovog stava ne može biti kriterij za razlikovanje tih od drugih vrsta riječi. Labavom i neodrživom smatra Tekavčić i sintaktički zasnovanu tvrdnju o izdvojenosti “čestica” iz ostaloga rečeničnoga ustrojstva,

⁴ S takvim se Toporišičevim shvaćanjem, iznesenim 1982. godine u tekstu *Strukturalismus in der Slovenistik (Am Beispiel der Wortartentheorie)*, *Linguistica*, 22, str. 211-237, slaže Tekavčić (1989., 128), dodajući da Toporišič čestice ubraja u gramatičke riječi koje su izvan jezičnoga ustrojstva dotične rečenice.

pokazujući primjerima da “čestice” nisu uvijek izvan ustrojstva rečenice u kojoj stoje. Nakon njihova semantičkoga razvrstavanja, autor zaključuje da je za tu vrstu riječi najznačajnija vezanost uz govor, te ih i definira ističući njihovu pragmatičnost. “Čestice” su, prema Tekavčiću, “posebna kategorija riječi, sa semantičke strane prvenstveno pragmatičkoga značenja, a sa sintaktičke strane površinski ‘predstavnicima’, ‘koncentratima’, a to znači z a m j e n i c e (naravno, ne u anaforičkom smislu) jednoga potpunog iskaza na razini semantičke dubinske strukture, koji na površini mogu biti samostalni konstituenti rečenice ili determinanti drugih konstituenata.” (1989: 183-184) Za opisivanu vrstu riječi Tekavčić predlaže termin *pragmatičke rečenične zamjenice*, objedinjujući njime riječi nazivane česticama i modalnim riječima.

Čestice kao vrlo raznorodnu skupinu nepromjenjivih riječi opisuju autorice *Gramatike srpskohrvatskog jezika za strance*⁵ potpuno podređujući morfološki kriterij obavijesnom i, manje, sintaktičkom. U toj se gramatici čestice dijele u pet osnovnih skupina; čine ih modalne čestice I i II, graduativne čestice, konverzacijske čestice u užem smislu, kopulativne čestice i rečenični ekvivalenti. Modalne čestice obiju skupina morfološki su izjednačene s prilogima, ali se od njih razlikuju sintaktički; dok se prilozima uvrštavaju u rečenično ustrojstvo kao glagolske dopune – rečenični dijelovi, modalne su čestice “zamišljena nadređena rečenica” koja djeluje na sadržaj cijeloga iskaza. Iznosi se još jedna sintaktička razlika između priloga i modalnih čestica; dok prilozima odgovaraju na upitne riječi, modalne su čestice prve skupine odgovori na “da-ne” pitanja. Izdvajajući u posebnu skupinu čestice koje nisu izvan rečeničnoga ustrojstva (modalne čestice druge skupine), autorica toga gramatičkoga dijela P. Mrazović kazuje jednako Tekavčiću: postoji skupina čestica koje se ne pojavljuju samostalno, nego su unutar rečeničnoga ustrojstva. Te čestice ne mogu biti odgovorima na “da-ne” pitanja (npr. *dakle, još, međutim, srećom...*) Ni čestice treće skupine, tzv. graduativne, nisu samostalne i odvojene od ostaloga rečeničnoga ustrojstva. Naprotiv, one određuju riječ pred kojom stoje, a morfološki su raznolike – autorica u tu skupinu, osim priloga (najčešće količine i načina), stavlja i veznike (*i*), prijedloge (*oko*), zamjenice (*nešto, sve, što*) i niječnu česticu. Konverzacijske se pak čestice vezuju uz sam govorni čin i iskazuju govornikov stav. Njima se ne donosi nova obavijest vezana uz rečenični sadržaj, nego se djeluje na ilokutivnu sastavnicu govornih činova. Različite su po vrsti riječi, a veći dio tih

⁵ P. Mrazović, Z. Vukadinović, 1990: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad.

čestica nema značenja. U posebnu skupinu čestica P. Mrazović stavlja još tri podskupine riječi jednakovrijednih rečenicama - uzvike i dvije vrste riječi izravno vezane uz kontekst, bez kojega se ne mogu pojavljivati. U te dvije podskupine svrstavaju se riječi koje se rabe kao odgovori na pitanja (*da, ne*, te riječi i skupovi riječi sličnoga značenja) ili odgovori na druge sadržaje (*dobro, hvala, molim*).

Različita od ostalih skupina u navedenoj je gramatici skupina kopulativnih čestica. Čine ju riječi koje se ni u jednoj suvremenoj hrvatskoj gramatici ne navode unutar skupine čestica, a u opisivanoj se gramatici određuju kao nepromjenjive riječi izdvojene u posebnu skupinu prema funkcionalnom kriteriju; rabe se kao dopuna glagolima *biti, dati se, učiniti*, a na obavijesnoj razini iskazuju stav govornoga lica.⁶ Međutim, rečenice koje P. Mrazović u gramatici navodi oprimjerujući kopulativne čestice bitno se razlikuju te se mogu podijeliti u dvije skupine; dok su rečenice (uvjetno nazvane) prve skupine bezlične, drugu skupinu čine rečenice u kojima je subjekt iskazan, imenicom ili zamjenicom u nominativu, ili iskaziv, ako u ustrojstvo rečenice nije uvršten. Rečenice kakve su primjerice *Žao mi je tog djeteta* i *Drago mi je što si došao* pokazuju se sintaktički sasvim različitim od rečenica kao što su *Ove cipele su mi baš taman* i (*Ti si meni onda napakostio, a ja tebi sada.*) *Tako smo (sada) kvit*. U prvim je dvjema izdvojenim rečenicama vršitelj radnje iskazan zamjenicom u dativu, subjekta nema i ne može se uspostaviti – rečenice su bezlične. Gramatički je dio predikata tih rečenica jednak – nenaglašeni prezent glagola *biti* u trećem licu jednine. Leksički su dijelovi predikata tih rečenica također u jednom istovrsni: iskazuju odnos (raspoloženje, osjećaje) govornoga lica prema sadržaju iskazanom tom ili sljedećom rečenicom. U drugim je dvjema rečenicama drukčije; subjekt je u prvom primjeru imenica, u drugom zamjenica (koja se može uspostaviti, iako nije iskazana – *mi*) u nominativu. Gramatičkim je dijelom predikata u obje rečenice pomoćni glagol *biti*, ali je u prvom primjeru riječ o trećem licu množine, a u drugom o prvom licu množine. Leksički dijelovi predikata ne iskazuju raspoloženje nego određenu vrstu prosudbe, a i morfološki i tvorbeno razlikuju se od prvih dvaju. Dok *žao* i *drago* imaju svoje porodice riječi, *taman* i *kvit* nemaju odgovarajućih

⁶ Primjeri koji se navode u *Gramatici srpskohrvatskoga jezika za strance* (1990: 442) mogu se podijeliti u dvije skupine; prvu čine oni koji postoje i u hrvatskom jeziku (kao *Drago mi je što si došao, Stalo mi je do tog posla ...*), dok su u drugoj skupini primjeri koji se rabe u razgovornom stilu hrvatskoga standardnoga jezika ili su pak obilježjem srpskoga. (*Neka je samo njemu sve potaman, pa ću i ja biti zadovoljan.*)

usporednica - u hrvatskom su jeziku riječi koje pripadaju razgovornom stilu.

Kriteriji na temelju kojih se riječi određuju kao kopulativne partikule nije sasvim jasan, postavlja se pitanje može li modalnost koju iskazu daje leksički dio predikata biti dostatnom za izdvajanje tih riječi u posebnu skupinu. Čini se potrebnim opisati i čvršće, gramatičke kriterije.

Učinjeno je to na različite načine u gramatikama drugih slavenskih jezika, a osobitost je takvih bezličnih ustrojstava izdvojena i u Maretića i Ivšića; riječi kakve su primjerice *zima, muka, grijeh, vrijeme* te *zlo, loše, žao, drago, dobro*, upotrijebljene u bezličnim rečenicama opisuju se jednako – morfološki je kriterij u potpunosti podređen funkcionalnom (time i sintaktičkom). Tako se sintaktički jednaka ustrojstva, izjednačena i funkcionalno, izjednačuju i glede vrsta riječi:

Muka mi je = Mučno mi je

Zima mi je = Hladno mi je

Imenice gube svoje kategorijsko značenje predmetnosti i približavaju se priložima, a na istom se mjestu mogu naći i glagolski pridjevi (npr. *Suđeno ti je živjeti sa mnom*). Svim je tim riječima zajedničko iskazivanje kakvoga stanja, te se one u ruskoj jezikoslovnoj literaturi i nazivaju “kategorijom sotojanija”⁷ i “Zustandswort”⁸ (u istočnonjemačkoj morfološkoj studiji o ruskom jeziku).

Sintaktičku zamjenjivost imenica i priloga u ulozi “tzv. nepromjenjivog (predikatnog) imena” (Pranjeković 1993: 29) opisuje i I. Pranjeković kazujući da imenica u ulozi predikativa gubi dio svoje predmetnosti, a prilog je dobiva. Istodobno je obrnuto s adverbijaliziranošću, a osim djelomične predmetnosti i adverbnosti te riječi imaju i značenjska i funkcionalna obilježja glagola stanja.

U svim se opisima takvih riječi naglašuje vezanost uz bezlična rečenična ustrojstva, ali se u nekih jezikoslovaca (Vinogradov, 1947) pripominje mogućnost uporabe takvih riječi i u rečenicama s, iskazanim ili iskazivim, subjektom u nominativu.

U slovenskom se jeziku također kao posebna vrsta nepromjenjivih riječi navodi *predikativ / povedkovnik*. Jože Toporišič u *Slovenskoj slovnici*⁹ (1991: 347) navodi tri skupine predikativnih značenja; u

⁷ O “kategoriji sotojanija” raspravlja V. V. Vinogradov donoseći i povijesni slijed razmišljanja o tom pitanju u različitim ruskih gramatičara; *Ruskij jazyk (gramatičeskoe učenje o slove*, Moskva, Lenjingrad, 1947., 399-421)

⁸ Naziv se preuzima iz knjige *Morphologie*, Verfaßt von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Herbert Mulisch, Die russische Sprache der Gegenwart, Band 2, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1975.

prvoj su predikativi koji iskazuju stanje i raspoloženje izvanjskoga i unutarnjega okoliša (*dobro je, veselo, tiho, kasno...*), drugim se predikativima izriču vremenske prilike i prirodna stanja (*oblačno, hladno, vlažno, tama, mraz...*), a trećim modalnost, odnos prema iskazanomu (*čudno, ugodno, krasno...*). U svim je navedenim primjerima predikativ upotrijebljen u bezličnim rečenicama, što se dijelom mijenja u *Enciklopediji slovenskega jezika*¹⁰ (1992: 200). Ondje među povedkovnike, uz imenice i pridjeve, Toporišič stavlja i uzvike ("medmete"), navodeći primjer rečenice sa subjektom u nominativu (*krava reče mu*), kao i infinitive glagola – te riječi u ulozu povedkovnika smatra nepromjenjivima. Dodaje međutim da u istu skupinu pripadaju i neke promjenjive riječi; glagolski pridjevi radni i trpni, ponovo imenice i pridjevi (ali sklonjivi). Povedkovnik u takvu Toporišičevu opisu ima tek jedno zajedničko obilježje – glagolski je dodatak, dok se bezličnost kao obvezno sintaktičko obilježje rečenica u kojima se predikativ / povedkovnik upotrebljava, gubi.

U hrvatskom se jezikoslovlju o takvim riječima (koje će i u ovom radu biti nazivane predikativima) raspravlja u svezi s rečenicama; Maretić (1963: 422) ih opisuje u "rečenicama bez subjekta", oprimjerujući rečeno dvjema vrstama bezličnih rečenica. U rečenicama kakve su *dobro je, malo je, hladno je, vruće je* podcrtane riječi Maretić opisuje kao priloge ne spominjući njihovu ulogu leksičkoga dijela predikata. Spona se *je* u Maretića opisuje kao zamjenjiva s punoznačnim glagolom, a riječi *dobro, malo, hladno, vruće* izjednačene su s priložima uz punoznačne, ali leksički bezlične glagole. Tako se primjeri kakvi su *dobro je* i sl. izjednačuju s *rano sviće, strašno grmi*, a riječi kakve su *dobro* i *malo* opisuju se po vrsti jednake priložima *rano, strašno*, koji stoje uz punoznačne glagole. U drugoj pak vrsti "rečenica bez subjekta" kakve su *strah me je, zima mi je* Maretić također upućuje na riječi *strah, zima* kao na priloge, objašnjavajući to sročnošću; uz riječi *strah, zima* mogu stajati prilozi, a ne pridjevi.¹¹ Na priložnu uporabu imenica u bezličnim rečenicama iste vrste (*strah me je bilo, zima mi je bilo*) upućuje i S. Ivšić (1970: 279).

⁹ J. Toporišič, 1991: *Slovenska slovnica*, Pregledana in razširjena izdaja, Založba Obzorja Maribor, Ljubljana.

¹⁰ J. Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Cankarjeva založba, Ljubljana.

¹¹ T. Maretić, 1963: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 422. Potvrđujući da su navedene riječi prilozi, a ne imenice, Maretić piše: "to se vidi otud što se kaže: *vrlo me je strah, strašno mi je zima* [...], a ne *veliki me je strah, strašna mi je zima*, kako bi moralo biti kad bi riječi *strah, zima* u pomenutim rečenicama bile imenice i subjekti."

Zaključiti se može da se uobičajenim vrstama nepromjenjivih riječi navedenim u hrvatskim gramatikama u nekim gramatikama slavenskih jezika dodaje još jedna vrsta riječi, različito nazivana. Pri ustroju se te vrste riječi ne vodi računa o morfološkom, nego o funkcionalnom kriteriju; tako se *muka* i *mučno* u rečenicama *Muka mi je* i *Mučno mi je* opisuju kao jednaka vrsta riječi (*predikativi, riječi stanja*). Pri tom se vodi računa o sintaktičkom i značenjskom kriteriju; takve riječi dobivaju značenje tek u gotovoj, ustrojenoj rečenici. Izvan rečenice – izvan govora shvaćenog kao konkretizacija, materijalizacija jezika – predikativi su riječi koje pripadaju drugim vrstama riječi, promjenjivim ili nepromjenjivim. Najčešće su to imenice i prilozi (kao *muka, zima, mučno, hladno*), a u jezikoslovnoj se literaturi navodi da predikativi mogu biti i infinitivi glagola *čuti* i *vidjeti*. Opis se temelji na ruskom jeziku¹², a navedene se rečenice s infinitivom mogu smatrati ovjerenima i u suvremenom hrvatskom jeziku. U takvim je rečenicama vršitelj nepoznat; postoji, ali se ne imenuje. Češće se od infinitiva rabi prezent:

Ni prst pred nosom nije vidjeti - Ne vidi se ni prst pred nosom
Ni riječi nije čuti - Ni riječi se ne čuje

Primjeri uporabe infinitiva glagola *čuti* i *vidjeti* uz sponu u trećem licu jednine u bezličnim se rečenicama nalaze u starijih hrvatskih pisaca; u *Hrvatskoj gramatici* (1995: 427) navode se rečenice iz Šenoine proze (*Ni žive duše nije čuti bilo, Dobra je tu malo vidjeti, sreće nimalo*).

Da bi iz svoje osnovne vrste riječi prešle u drugu i funkcionirale kao “riječi stanja”, te riječi moraju biti upotrijebljene kao (leksički) dijelovi predikata, i to u bezličnim rečenicama. Osim toga, moraju imati “sposobnost” uza se vezati objekt u dativu (prema tradicijskoj gramatici logički subjekt), a zajednička im je i semantika: iskazuju kakvo stanje, najčešće vršitelja radnje; osobe iskazane imenicom / zamjenicom u dativu. Vršitelj ne mora biti iskazan, može ostati implicitan, a o obavijesti koju govornik želi prenijeti zavisi koja će još mjesta u rečenici popuniti; rečenice s predikativima često imaju i objekt u akuzativu / genitivu, umjesto kojega može dolaziti infinitiv ili zavisna rečenica. Primjeri pokazuju da su sintaktički i obavijesno prihvatljive rečenice s različitim dopunama: *Šteta (je) potrošenog vremena, Šteta (je) potrošiti vrijeme, Šteta (je) što ste potrošili vrijeme*. Često takve dopune nisu potrebne te se i ne rabe. Kako je razvidno

¹²Primjeri se navode prema *Morphologie* (1975: 361)

iz primjera; ponekad se može izostaviti i gramatički dio predikata, a rečenice s "riječima stanja" ostat će ovjerene. Jednako je s objektom u dativu ("logičkim subjektom"); često se upotrebljava, ali nije obvezni dio rečenica s "predikativima", može se i ispustiti.

Pitanje koje se na kraju postavlja jest može li se baš uvijek nedvojbeno utvrditi iskazuje li neka riječ stanje ili ne, pogotovo ako se ne radi o stanju osobe u ulozi vršitelja, nego o "stanju situacije", kako se ono opisuje u literaturi oprimjerujući rečenicom *Vrijeme je za čaj...* Ipak, čini se poticajnim opis vrste riječi utemeljen na funkcionalnim i sintaktičkim, a ne morfološkim kriterijima. Pri tom se osobito značenje daje prelasku riječi iz jedne vrste u drugu, što pokazuje te iste riječi kao dinamičke kategorije.

Pitanjem se "predikativa", kao i spominjanim pitanjem čestica i modalnih riječi, pokazuje da ni pri opisu nepromjenjivih riječi nije rečeno sve, te da ni te, često zanemarivane riječi, nisu statične kategorije, a njihovi popisi nisu zatvoreni. Takva se interpretacija nepromjenjivih vrsta riječi donosi pri njihovoj podjeli na dvije skupine; u prvoj su skupini prilozi, modalne riječi i "riječi stanja" kao autosemantične, riječi s vlastitim značenjem. U drugoj su skupini, sinsemantičnih riječi, čestice, prijedlozi i veznici – riječi koje se smatraju riječima bez vlastitoga značenja. (Morphologie 1975: 345)

Za razlikovanje se prve od druge skupine nepromjenjivih riječi ipak značajnijim čini sintaktički nego značenjski kriterij; za neke se veznike i prijedloge, kao i za čestice, može reći da imaju značenje, ali ni jedna od tih triju vrsta riječi nema određenu sintaktičku ulogu u rečenici, što ih čini različitim od autosemantičnih riječi. Razlika se prijedloga i veznika od ostalih nepromjenjivih vrsta riječi pokazuje i u slovnica. Prijedlozi i veznici se, kao riječi s malo leksičkoga, a mnogo sintaktičkoga značenja, više opisuju u sintaktičkom, nego u morfološkom dijelu gramatika. Tako je u starijih slovničara, primjerice u Vebera, koji značenja prijedloga opisuje u svezi s određenim padežom. Autori *Gramatike hrvatskoga jezika* S. Težak i S. Babić, sintaktički opisujući padeže, navode ulogu koju odgovarajući prijedložni izraz ima u rečenici (primjerice ulogu objekta, priložne oznake). Pri tom ne opisuju prijedložna značenja, kao što ih opširnije ne opisuju ni ostali suvremeni hrvatski slovničari. Prijedlozima se posvećuje veća pozornost, i daje više prostora, u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* D. Raguža (Raguž 1997), gdje se ta vrsta riječi opisuje uz promjenjive vrste riječi; uz padežna značenja. Donosi se tablica prijedloga i daje njihov popis i značenja uz svaki padež. Takav sustav opisivanja riječi u svojoj gramatici sam Raguž obrazlaže sljedećim riječima: "Naravno, morali bismo ih uvrstiti u

poglavlje o nepromjenljivim riječima, ali ih ovdje opisujemo zbog njihove funkcije i vezanosti za deklinacijske riječi.” (Raguž 1997: 116)

Na kraju zaključimo: od malih se vrsta riječi koje navodi Kašić prijedlozi i veznici u suvremenih gramatičara opisuju kao riječi koje se mogu proučavati tek u suodnosu s drugim riječima, skupovima riječi ili rečenicama na sintagmatskoj razini. One s riječima i rečenicama koje im prethode i/ili slijede određuju ustrojstvo teksta. Za razliku od njih, uzvici su značenjski toliko osamostaljeni da se u nekih jezikoslovaca smatraju bliskim rečenicama. Prilozi se pak u svim razvrstavanjima opisuju odvojeno od “malih vrsta riječi”, uz imenice, glagole i pridjeve (zamjenice i brojevi ne ubrajaju se u tu skupinu) smatraju se “velikim vrstama riječi” (Lyons 1977: 273) jer imaju značenje. Prema istom, značenjskom kriteriju, prilozi se odvajaju od ostalih nepromjenjivih vrsta riječi i u *Hrvatskoj gramatici* Zavoda za hrvatski jezik (1995: 99). Posljednja je vrsta nepromjenjivih riječi, čestice, opisana kao značenjski vrlo raznorodna, a njezinim su dijelom i modalne riječi.

LITERATURA

1. S. Babić, D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak, 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nacrti za gramatiku, HAZU – Globus, Nakladni zavod, Zagreb.
2. E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika, 1995: *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
3. I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, 1966: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb.
4. S. Ivšić, 1970: *Slavenska poredbena gramatika*, priredili: J. Vrana i R. Katičić, Zagreb
5. R. Katičić, 1981: *Gramatika Bartola Kašića*, Rad JAZU, knj. 388, Zagreb.
6. B. Kašić, 1604: *Institutionum Linguae Illyricae libri duo*, Romae, pretilak: Most / The Bridge, Zagreb, 1990., 237-427.
7. T. Maretić, 1963: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
8. *Morphologie*, 1975: Autorenkollektiv unter Leitung von Herbert Mulisch Die russische Sprache der Gegenwart, Band 2, Verlag Enzyklopädie, Leipzig.
9. J. Lyons, 1977: *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.

10. P. Mrazović, Z. Vukadinović, 1990: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad.
11. I. Pranjković, 1993: *Hrvatska skladnja*, Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika, Zagreb.
12. D. Raguž, 1997: *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.
13. P. Tekavčić, 1989: *Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv. "čestica" u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku*, Rad JAZU 427, Zagreb, 127-194.
14. S. Težak, S. Babić, 1992: *Gramatika hrvatskoga jezika*, priručnik za osnovno jezično obrazovanje, 7., izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
15. J. Toporišič, 1989: *Strukturalismus in der Slovenistik (Am Beispiel der Wortartentheorie)*, *Linguistica*, 22, 211-237.
16. J. Toporišič, 1991: *Slovenska slovnica*, Pregledana in razširjena izdaja, Založba Obzorja Maribor, Ljubljana.
17. J. Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
18. A. Weber, 1859: *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Beč.
19. A. Veber, 1876: *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, Zagreb.
20. V.V. Vinogradov, 1947: *Russkij jazyk (gramatičeskoe učenje o slove)*, Moskva, Lenjingrad.

ON UNCHANGEABLE PARTS OF SPEECH IN GRAMMAR BOOKS

In this paper, the author describes various criteria for determination, classification and description of unchangeable parts of speech in Croatian and in foreign grammar books. Special attention is paid to words that are in some grammar books (of Slavic languages) classified as a separate part of speech. Such words (referred to with different terms: *predicative*, *Zustandswort*,...) are used in impersonal sentences, as lexical parts of the predicate, and they are specified as a separate part of speech according to functional criterion. Words pass into the class of predicative (such as, for example, *zima mi je* and *hladno mi je*) from various, basic, parts of speech.